

I. H.

Lackey, J.

EPISTEMIC REPARATIONS AND THE RIGHT TO BE KNOWN.
Proceedings of the Aristotelian Society 96, 2022: 54–89.

Lackey, J.

THE CASE FOR EPISTEMIC REPARATIONS.
 Lackey, J., & McGlynn, A. (Eds.) *The Oxford handbook of social epistemology*. Oxford University Press, 2025: 394–420.

<https://doi.org/10.61095/815-0047-2026-1-303-313>

Нягледзячы на беспярэчную апрыёрную істотнасць дадзенай галіны для філасофскіх ведаў у цэлым, даволі працяглы час аналітычная эпістэмологія (г. зн. адпаведны раздзел суадноснай традыцыі) існавала калі не на маргінезе, то, прынамсі, у адрыве ад іншых даследаванняў англа-амерыканскай школы, быўшы інкапсуляванай у своеасаблівым канцэптуальным тупіку — у пераважна бясплённых дэфінітыўных высілках адказаць на пытанне, пастаўленае ў 1963 г. у аднайменным артыкуле Эдмунда Гецье: «Ці ёсць абгрунтаванае праўдзівае перакананне ведамі?» («Is Justified True Belief Knowledge?»). Нагадаем: у сціслым, але надзвычай уплывовым тэксце Гецье прапануе спачатку, што датыхчасовая філасофія менавіта так азначала феномен ведання, а пасля падае прыклады адваротнага — у некаторых абставінах чалавека, які мае праўдзівае перакананне і яго лагічна кагерэнтнае абгрунтаванне, мы не можам ахарактарызаваць як ведаючага. Меркавалася знайсці мадыфікацыю, або дадатак да зыходнай дэфініцыі («абгрунтаванае праўдзівае перакананне»), якія далі б магчымасць ахапіць усе феномены, азначаныя намі як веды, і не мелі б аналагічных вылучэнняў або контрпрыкладаў. Дзесяцігоддзі аддадзеныя на падобныя спробы, якія так і не далі адназначнага і здавальняльнага выніку, аддалілі аналітычную эпістэмологію ад іншых тэарэтычных пошукаў і адасобілі яе ў эзатэрычны і глухі да іншых філасофскіх патрэбаў абшар.

Але апошнім часам аналітычная эпістэмологія перажывае сапраўдны рэнесанс, або — для аматараў больш сціпрых

фармулёвак — знаходзіцца ў інфляцыйнай фазе, для якой характэрнае імклівае пашырэнне канцэптальных прэтэнзіяў, пранікненне ў суседнія дысцыплінарныя абшары, выбухны рост новых тэорыяў і паняццяў. Бадай, не выпадкава, што падобныя нечуваныя раней рост звязаны з дзвюма тэорыямі, якія аналагічна разгортваюць класічную эпістэمالогію ў больш практыка-арыентаваны бок і нітуюць яе з этычнымі праблемамі. Гэта, па-першае, так званая эпістэمالогія цноты (*virtue epistemology*), якая прапануе разглядаць эпістэмічныя феномены ў якасці кагнітыўных дасягненняў, дзе поспех у пазнанні, нягледзячы на пэўную варыятыўнасць адносна вонкавых акалічнасцяў, грунтуецца найперш на ўнутраных дыспазіцыях і ёсць, такім чынам, вынікам папярэдняй эпістэмічнай працы. Па-другое, кажам пра такую субдысцыпліну, як сацыяльная эпістэمالогія, якая не толькі даследуе адметныя рэжымы пазнання сацыяльнага, але і разглядае веды ў цэлым у якасці супольнага і калектыўнага дасягнення.

Менавіта пра сацыяльную эпістэمالогію пойдзе размова ў далейшым. За яе развіццё ў папярэдня дзесяцігоддзі не ў апошнюю чаргу трэба падзякаваць Мірандзе Фрыкер (*Miranda Fricker*) і прапанаванай ёю канцэпцыі «эпістэмічнай несправядлівасці», разгорнутай у аднайменнай кнізе (*Fricker 2009*).

Сцісла нагадаем — у якасці асноўных тыпаў эпістэмічнай несправядлівасці Фрыкер прыводзіць:

i. Несправядлівасць у адносінах сведчання (*testimonial injustice*), калі сведчанням асобы сістэмна адмаўляецца ў належнай ступені даверу на падставе распаўсюджаных у грамадстве стэрэатыпаў (такіх як класавыя, гендарныя, нацыянальныя і да т. п.).

ii. Герменеўтычную несправядлівасць (*hermeneutical injustice*): адсутнасць у культуры патрэбных канцэптальных сродкаў і інтэрпрэтатывых механізмаў, якія не дазваляюць пэўнай (як правіла, маргіналізаванай або сацыяльна прыгнечанай) групе выказаць свой адметны досвед, пазбаўляючы яе чальцоў магчымасці адэкватнага самаразумеання і пашырэння ведаў аб перажываным імі.

Як бачым, паняцце «эпістэмічнай несправядлівасці» было адразу сфармуляванае ў адмысловым перакрываванні ўласна эпістэмічнага і этыка-нарматыўнага абшараў: узнятыя праблемы не абмяжоўваюцца вылучна акадэмічнай значнасцю, але нясуць і характэрны маральна-палітычны пасыл. Фрыкер не толькі актыўна пазычала прыклады з сучаснай сацыяльнай крытыкі (найперш феміністычнай тэорыі і *Black Studies*), але і разлічвала на зваротнае ўздзеянне, то бо прыдатнасць уведзенага ёю канцэпту для самой сацыяльнай крытыкі. Паняцце «эпістэмічнай несправядлівасці» сапраўды напаткаў акадэмічны поспех — яно было падхоплена

шматлікімі даследнікамі, сярод якіх прадстаўнікі (і прадстаўніцы) не толькі ўласна эпістэمالогіі, але і фемінісцкай філасофіі, і гендарных штудыяў, посткаланіяльнай і дэкаланіяльнай тэорыі і іншых напрамкаў сучаснай сацыяльнай крытыкі, якія развіваюць яго і ўшыркі (дадаючы новыя прыклады таго, як герменеўтычныя і сведкавыя трансакцыі могуць быць ахарактарызаваныя як несправядлівыя), і ўглыб (прапануючы разглядаць у якасці такой несправядлівасці іншыя сітуацыі сацыяльнага-эпістэмічнага ўзаемадзеяння).

Характэрны эпістэмічна-нарматыўны сінтэз, на якім грунтуецца паняцце, патрабуе яго практычнага прачытання: істотна не проста засведчыць наяўнасць эпістэмічнай несправядлівасці, але і прапанаваць шляхі яе выпраўлення. У самой Фрыкер знаходзім канцэпт дзвюх адмысловых эпістэмічных цнотаў, вылучаных паводле двух тыпаў несправядлівасці:

«Цнота справядлівасці ў адносінах да сведчання» (virtue of testimonial justice) – прадугледжвае свядомыя мадыфікацыі, якія мы ўносім у нашу ацэнку надзейнасці чужых сведчанняў, у якіх бяруцца пад увагу і па магчымасці нейтралізуюцца сацыяльныя прыхмі.

«Цнота герменеўтычнай справядлівасці» (virtue of hermeneutic justice) – калі мы карэктуюем наша меркаванне аб непаслядоўным аповедзе або цяжкасцях суразмоўцы ў фармулёўцы свайго досведу, зыходзячы з таго, што гэта можа быць вынікам не ягоных кагнітыўных або рытарычных абмежаванняў, але структурнай нястачы адпаведных інтэрпрэтацыйных рэсурсаў.

Характэрна, што Фрыкер застаецца ў сваіх прапановах на ўзроўні праблемы індывідуальнай рацыянальнасці: якім чынам трэба мадыфікаваць нашы эпістэмічныя трансакцыі, каб праз сацыяльныя асіметрыі і ідэалагічныя перашкоды не прамінуць істотных сведчанняў. Але: што рабіць у выпадку ўжо адбылых эпістэмічных узаемадзеянняў, якія рэтраспектыўна знаходзім несправядлівымі? І ці можа эпістэمالогія прапанаваць выпраўленні не толькі на індывідуальна-асабістым, але і структурным узроўні, на якім, уласна, і караняцца згаданыя несправядлівасці?

Агулам, не толькі ўведзены Фрыкер канцэпт «эпістэмічнай несправядлівасці», але і звязаныя і дэрывацыйныя ад яго паняцці «эпістэмічнай шкоды» (epistemic harm) і «эпістэмічнай крыўды» (epistemic wrong), таксама папулярныя ў сучаснай сацыяльнай эпістэمالогіі, зеўраюць пытаннем: якім чынам можам даць рады падобным несправядлівасці, шкодзе і крыўдзе? Калі ёсць адмысловы эпістэмічны від шкодаў, то мусіць быць і карэляцыйны ім від кампенсацыяў, г. зн. дзеянняў, скіраваных на аднаўленне

пашкоджанага статусу эпістэмічнага агента або на ўзнаўленне эпістэмічнай справядлівасці ў грамадстве.

Уласна, гэту канцэптуальна-практычную лакуну і паклікана закрыць паняцце «эпістэмічных рэпарацыяў» (epistemic reparations¹), якое ўводзіць у двух артыкулах вядомая прадстаўніца сучаснай сацыяльнай эпістэмолагіі Джэніфер Лакі (Jennifer Lackey).

«Эпістэмічныя рэпарацыі», карыстаючыся дэфініцыяй, якую падае Маргарэт Уокер (Margaret Urban Walker) для рэпарацыяў як такіх («свядомая чыннасць перадачы дабротаў тым, хто быў пакрыўджаны»), Лакі вызначае як рэпарацыйныя чыны ў форме эпістэмічных дабротаў, аддадзеных эпістэмічна пакрыўджаным тымі, хто прызнае гэтыя крыўды і чые рэпарацыйныя дзеянні скіраваныя на тое, каб іх выправіць (Lackey 2022: 62–63, 70).

Дзеля абгрунтавання прапанаванага ёю новага тыпу рэпарацыяў Лакі, па-першае, спасылаецца на наяўную таксаномію рэпарацыйных чынаў (Lackey 2022: 63), сярод якіх прынята вылучаць: (i) палітычныя, (ii) псіхалагічныя і (iii) маральныя рэпарацыі. Падзел грунтуецца на тым, што павінна аднавіць кампенсатыўнае дзеянне, і ў якасці такога аднаўляючага разглядаецца найперш агентнасць асобы (групы) у трох вымярэннях (палітычным, псіхалагічным і маральным). Як заўважае Лакі, поруч і паралельна з тым мы выступаем і ў якасці эпістэмічных актараў, і наша інтэгральнасць і годнасць можа быць парушанай акурат з гэтага боку, што патрабуе асобных эпістэмічных рэпарацыяў (Lackey 2022: 64; Lackey 2025: 396).

Па-другое, Лакі спасылаецца на міжнародную праўную практыку (Lackey 2022: 59–60; Lackey 2025: 396–397) — на засведчанае Камісіяй ААН па правах чалавека ў дакладзе 1997 г. і дадатку да яго 2005 г. і прызнаванае за ахвярамі і блізкімі ахвяраў грубых правапарушэнняў і злачынстваў, здзейсненых дзяржавай або сацыяльнымі групамі, «права ведаць» (пра сам акт злачынства, пра ягоныя абставіны і акалічнасці, пра ягоных ахвяраў і злачынцаў, пра месца і час здарэння і пра далейшыя лёсы ахвяраў). Падрабязна аналізуючы тэкст дакладу, Лакі заўважае, што «права ведаць» у ім разглядаецца як (i) неадэмнае (яно ірэlevantнае да канкрэтных культурных і палітыка-юрыдычных кантэкстаў), (ii) надзеленае індывідуальна-калектыўнай прыродай (аб злачынстве маюць права ведаць не толькі непасрэдная ахвяра і яе блізкія, але

1 Адзначым, што ангельскае слова «reparations» мае больш шырокі сэнс, чым ягоны беларускі адпаведнік, і можа кантэкстуальна перакладацца як «кампенсатыі», «загладжванне», «аднаўленне», але для дэфінітыўнай строгасці ў далейшым мы будзем прытрымлівацца аднастайнага перакладу.

і грамадства як такое), (iii) частка трыяды: «права ведаць», «права на справядлівасць» і «права на рэпарацыі» (пры гэтым, як заўважае Лакі, менавіта першае, як правіла, грунтуе два другія; Laskey 2025: 399).

Пры гэтым Лакі лічыць сённяшняе міжнароднае права недастатковым, бо ў дадатак да засведчанага ў ім «права ведаць» неабходна ўвесці яшчэ адно — «права быць знаным»².

Лакі ўказвае на шэраг характэрных сацыяльна-псіхалагічных фактаў: (i) быць знаным іншымі — шуканая і шанаваная сацыяльная даброта (Laskey 2022: 58); (ii) менавіта тое, як мы ўспрымаем ся іншымі, дакладней, тое, як мы бачым сябе ў якасці ўспрыманых іншымі, адыгрывае істотную (калі не вырашальную) ролю ў канстытуванні нашай самасці (Laskey 2022: 58); (iii) як правіла, ахвяры значных злачынстваў або буйной несправядлівасці жадаюць быць пачутымі і знанымі ў якасці такіх ахвяраў, і нярэдка сам акт падзеленага з іншым праз аповед траўматычнага досведу і сам акт прызнання з боку другога маёй чалавечай годнасці як носьбіта ведаў аб перажытым мной дае магчымасць часткова загаіць нанесеную мне траўму (Laskey 2022: 55); (iv) нават пасля задавалення стандартных юрыдычных працэдураў узнаўлення справядлівасці (адпаведная пастанова суда і эканамічныя або сацыяльныя кампенсацыі) ахвяры выказваюць жаданне быць пачутымі і знанымі ў якасці ахвяраў (а мы прызнаем за імі такое права). На падставе (i–ii) можна выснаваць, што быць знаным ёсць асобнай (эпістэмічнай) дабротай і варта паставіць пытанне аб тым, наколькі такая даброта і карэлятыўны ёй цяжар, або эпістэмічная праца «знаць іншых», роўна размеркаваная сярод розных чальцоў грамадства. Бо ж адказ на апошняе відавочны — ані выгода быць знаным, ані цяжар знаць іншых і быць сведкам перажытага імі досведу не размеркаваныя эквівалентна, Лакі ставіць наступнае пытанне: наколькі такая няроўнасць ёсць несправядлівай? На падставе (iii–iv) можна выснаваць: права быць знанымі самамэтнае для ахвяраў, і мы прызнаем за імі такое права. Такім чынам, прынамсі, у выпадку ахвяраў буйных злачынстваў адмаўленне ім у праве быць знанымі

2 Тут і далей мы карыстаемся адметным для беларускай мовы дублетам (які не мае аналагаў у ангельскай) дзеясловаў «ведаць» і «знаць» і іхных лінгвістычных дэрыватаў. Трэба браць пад увагу, што ў абодвух выпадках ідзеца пра пераклад аднаго і таго ж ангельскага «know». Мы карыстаемся гэтай спецыфічнай для беларускай мовы сінаніміяй для развядзення (таксама ўласцівага і думкам Дж. Лакі) двух феноменаў: прапазіцыйнага ведання, г. зн. такога, якое можа быць разгорнута ў форму прапазіцыйнага стаўлення «А ведае, што ф», і міжасабовага ведання-як-знаёмства, якое фармалізуецца ў выглядзе «А знае В».

ў якасці ахвяраў трэба разглядаць як несправядлівае, і задачай як дзяржавы, так і грамадства ёсць спрыяць аднаўленню зняважанай справядлівасці.

Пры гэтым, настойвае Лакі, феномены «быцця знаным» і наяўнасці сведак, з якімі я магу падзяліцца перажытым досведам, маюць эпістэмічную прыроду (Lackey 2022: 56). У тым ліку падобнаму знанню ўласцівая свая адметная верытатыўная прырода: нельга «памылкова» знаць чалавека (Lackey 2022: 56).

Асобна трэба адзначыць, што, як правіла, грубыя правапарушэнні з боку дзяржавы або сацыяльных групаў суправаджаюцца кампаніяй па замоўчванні і адмаўленні самога факту злачынства, дыскрэдытацыяй ахвяраў і прыніжэннем значнасці перажытага імі досведу. Падобная эпістэмічная дэпрывацыя з'яўляецца канстытутыўнай часткай самога злачыну і нанесеных сацыяльных траўмаў.

Лакі прапануе ўласную тыпалогію эпістэмічных шкодаў, якімі суправаджаюцца грубыя і буйныя правапарушэнні (пры гэтым першыя не проста суседзяць з другімі або выступаюць іх апраўданнем, але і з'яўляюцца іхным структурным элементам). Яна вылучае: нябачнасць (invisibility), ачарненне (vilification), дэманізацыю (demonization) і сістэматычныя скажэнні (systematic distortion; Lackey 2022: 56, 64; Lackey 2025: 400).

У якасці прыкладу нябачнасці яна прыводзіць сітуацыю, калі ў навуковым калектыве супрацоўнікі-мужчыны праз свае сексісцкія забабоны не проста не надаюць сведчанням сваёй калегі-жанчыны належнага даверу, але наагул адмаўляюцца бачыць у ёй навукоўцу, то бо цалкам адмаўляюць у статусе магчымай крыніцы сведчанняў (Lackey 2022: 65). Ачарненне і дэманізацыю Лакі ілюструе гісторыяй генацыду ў Руандзе, калі прадстаўнікам тутсі адмаўлялі ў чалавечай годнасці, разглядаючы іх у якасці «прусакоў і змеяў» (Lackey 2022: 66).

Падобныя выпадкі яднае тое, што ў іх ахвяра пазбаўляецца статусу эпістэмічнага агента, чальца супольнасці і асобы, якая заслугоўвае павагі і даверу (Lackey 2025: 405). Гэта больш глыбокія віды эпістэмічнай несправядлівасці (і шкоды), чым тыя, аб якіх разважала Фрыкер, і іх нельга выправіць на ўзроўні карэктываў індывідуальных суджэнняў.

Пералічаныя шкоды маюць адметны эпістэмічны характар (прынамсі, па меркаванні Лакі), таму і адказам на іх мусяць быць уласна эпістэмічныя рэпарацыі — у тым ліку прызнанне праўды, публічныя выбачэнні, ушанаванне памяці і інтэграцыя адпаведных гісторыяў у змест адукацыі (Lackey 2022: 70). Але ўсім падобным дзеянням мусіць папярэднічаць больш зыходнае і фундаментальнае здавальненне права быць знанымі (Lackey 2022: 71).

Каб падкрэсліць адметны дэанталагічны характар эпістэмічных рэпарацыяў у форме быцця сведкам для ахвяры, Лакі прапануе параўнаць іх з «эпістэмічнай добразычлівасцю» (epistemic benevolence): нехта можа выслухаць гісторыю іншага ў якасці простага акту дабрыві. Каб падобны акт стаўся рэпаратывным, яму мусіць папярэднічаць эпістэмічная шкода, якая прызнаецца сведкам і часткова здымаецца ў самім акце выслухвання: я — у адрозненне ад тых, хто намагаўся ператварыць цябе ў нябачнага, скажаў і дэманізаваў твой вобраз, спрабуючы вылучыць цябе з самой эпістэмічнай супольнасці, — прызнаю тваю годнасць як носьбіта адметнай веды, у тым ліку і найперш — тваю неад’емную і выточную асвядомленасць адносна самой адбылай несправядлівасці.

Лакі супастаўляе два розныя выяўленья ёю правы: права ведаць і права быць знаным. Яна мяркуе, з аднаго боку, што яны юрыдычна эквівалентныя, а значыць, легальныя адметнасці, выяўленья для першага, можна пашырыць і на другое (Laskey 2022: 62). Права быць знаным таксама трэба разглядаць як неад’емнае і індывідуальна-калектыўнае. З другога боку, у іх розныя ўласна эпістэмічныя профілі: у той час як права ведаць кажа аб адносінах індывіда да прапазіцыі (або іх сукупнасці), права быць знаным апісвае адмысловы міжасабовы і непрапазіцыйны тып ведаў. Для права на веды не істотна, хто або што ёсць крыніцай ведання, права быць знаным — павінна зыходзіць ад непасрэднай крыніцы досведу. Толькі сама ахвяра можа разумець прыроду перажытай ёю несправядлівасці ў неапасродкаваны спосаб, мае неадзыйны эпістэмічны аўтарытэт у дадзеным пытанні.

Лакі разглядае канцэптуалізаванае ёю права быць знаным як (i) міжпакаленчае: бо ж эпістэмічная шкода можа быць спадкаванай, чалавек (супольнасць) можа патрабаваць адпаведных эпістэмічных кампенсацыяў за шкоды, здзейснення ў адносінах ягоных продкаў (Laskey 2022: 68), (ii) такое, ад якога можа адмовіцца носьбіт права, — ахвяра можа пажадаць застацца нязнанай, і мы мусім здаволіць гэта яе жаданне (Laskey 2022: 74).

Азначаныя правы адлюстроўваюцца ў адпаведных абавязках.

Праву ведаць адпавядае абавязак казаць праўду, шанавець праўду і спрыяць яе распаўсюду. З боку дзяржавы (ураду) гэта прадугледжае адказнасць за стварэнне, захаванне і перадачу ведаў аб тым, што здарылася і хто быў датычны да падзеі.

У выпадку права на быццё знаным мы кажам пра абавязак «слухаць, улічваць галасы ахвяр, ствараць для іх пляцоўкі, дзяліцца іхнымі гісторыямі» (Laskey 2022: 72), мы павінны прызнаваць і ўмацоўваць іхны эпістэмічны аўтарытэт адносна ведання сябе і сваіх пакутаў. Знаць ахвяраў, помніць аб іх і быць для іх сведкамі — гэта

адметная эпістэмічная «праца». Істотна не толькі тое, што мы ведаем аб тым, што ў злачынства былі ахвяры, але і тое, што мы знаём персанальна іх (Lackey 2022: 55).

Як сказана вышэй, права на быццё знаным носіць індывідуальна-калектыўны характар — такі ж падвоены статус маюць і імплікаваныя ім абавязкі. Калі непасрэдняя віноўнікі злачынства (ідзеца аб грубых і буйных правапарушэннях, за якія нясуць адказнасць дзяржава або сацыяльная група) адмаўляюцца прызнаць іх і аддаць належнае ахвярам, то часткова справу эпістэмічнай кампенсацыі могуць узяць на сябе чальцы грамадства, да якога прыналежыць ахвяра, — мы можам выслухаць яе, надаць яе голасу значнасць, прадставіць пляцоўкі для выказвання, дзяліцца яе гісторыяй праз медыі і г. д.

Пры гэтым дэанталагічная логіка абавязку «знаць ахвяру» дзейнічае па-рознаму ў адносінах да непасрэднага віноўніка і чальцоў грамадства. Па аналогіі з дасканалымі і недасканалымі маральнымі абавязкамі (perfect and imperfect moral duties) Лакі падзяляе эпістэмічныя абавязкі на дасканалыя і недасканалыя. Прыкладам «дасканалых» маральных абавязкаў можа быць абяцанне — яно дзейнічае ў адносінах канкрэтнай асобы (якой дадзена абяцанне) і мае канкрэтны змест (уласна абяцанае). Недасканалыя абавязкі, узорам для якіх могуць быць міласэрнасць або дабрачыннасць, маюць дыскрэтную прыроду і прадугледжваюць пэўную свабоду дзеяння. Для іх, як піша Лакі, характэрная дыз'юнкцыйная прырода: я магу ажыццявіць свой абавязак дабрачыннасці ў адносінах А, альбо В, альбо С і некалькімі спосабамі (Lackey 2025, 413–414).

Карыстаючыся гэтай аналогіяй, можна зразумець і эпістэмічныя абавязкі: выпраўленне шкодаў, наяўных у маёй эпістэмічнай супольнасці, — мой недасканалы абавязак, у той час як эпістэмічны злачынца звязаны з сваёй ахвярай адмысловымі стасункамі і не можа пазбыцца сваіх (эпістэмічных) абавязкаў перад ёю.

Напрыканцы адзначым, што канцэпцыя Лакі прадугледжвае і досыць значныя карэктывы для сучаснай (аналітычнай) эпістэ-малогіі ў цэлым. У адрозненне ад Міранды Фрыкер, чые прапано-вы па выпраўленні эпістэмічнай несправядлівасці заставаліся на ўзроўні індывідуальных нормаў рацыянальнасці, Лакі настойвае на тым, што нам трэба перагледзець некаторыя падставовыя па-стулаты дысцыпліны.

Завяршаючы адзін з сваіх артыкулаў (Lackey 2025), Лакі за-даецца рэфлексійным пытаннем: адкуль падобныя размовы пра злачынствы і шкоды ў эпістэ-малогіі, якая, паводле канвенцыя-нальнага яе разумення, мусіць абмяжоўвацца пытаннямі праў-ды, ведаў і перакананняў? Але падобныя феномены (праўда, веды,

перакананні), як мяркуецца, імплементауюць пэўны абавязак — мяне перад самім сабой, абавязак дбаць пра праўду, веды і перакананні і развіваць іх у сабе. У той жа час, аднесены да «вонкавай», сацыяльнай сферы майго ўзаемадзеяння з іншымі, той жа абавязак нібы носіць вылучна маральны характар.

Замест такога, — якое яна лічыць штучным, — разрознення эпистэмічнага і маральнага ў залежнасці ад скіраванасці на асобу (я ці іншыя) Лакі прапануе ўвесці «тэзіс аб парытэце» (parity thesis): калі нейкая мэта разглядаецца як эпистэмічная адносна мяне, то такую ж эпистэмічную прыроду яна мае і тады, калі дастасаваная да іншых.

У артыкуле 2022 г. яна таксама крытыкуе так званую «эпистэмалогію часавых адцінкаў» (time-slice epistemology; Lackey 2022: 76): нібы нормы рацыянальнасці патрабуюць ад нас суадносіцца толькі з тымі перакананнямі і сведчаннямі, якімі мы валодаем у дадзены момант часу. Такім чынам, лічыць Лакі, мы зводзім рацыянальнасць да псіхалагічных крытэраў.

Аўтарка прапануе нам разгледзець наступны прыклад: уявім сабе расіста, які паслядоўна пазбягае сітуацый, дзе ён мог бы сутыкнуцца са сведчаннямі, якія супярэчылі б ягонай ідэалогіі, — нішто ў ягоным досведзе не разыходзіцца з ягонымі перакананнямі, адпаведна, у сваёй свядомасці ён не знаходзіць нічога, што касавала б ягоныя погляды. Нягледзячы на гэта, характарыстыка такога ўяўнага расіста як рацыянальнага падаецца нам праблематычнай — гэта наша нежаданне лічыць яго цалкам рацыянальным сведчыць аб тым, што апроч пытання, якія сведчанні ён сабраў, трэба ставіць і пытанне аб тым, якія сведчанні яму б варта было сабраць (Lackey 2022: 77). Трэба, такім чынам, браць пад увагу нарматыўныя крытэры, якія маюць нелакальную тэмпаральную прыроду. Эпистэмалагічнае абгрунтаванне, такім чынам, датычыць не толькі ментальных станаў, у якіх мы знаходзімся ў дадзены адцінак часу, але і тых, якія нам варта мець у часе (Lackey 2022: 77).

Нашы эпистэмічныя абавязкі, як мяркуе Лакі, сягаюць за сферу, акрэсленую нашымі перакананнямі, і ўлучаюць у сябе і тое, што мы робім (Lackey 2022: 78). Наша нарматыўна-эпистэмічная параза можа датычыць не толькі няздольнасці мець перакананні, адпаведныя наяўным сведчанням, але і распаўсюджвацца на няздольнасць сабраць сведчанні, якія нам варта было б мець. Сюды ж можна ўлучыць і наш абавязак знаць іншых як ахвяраў грубых правапарушэнняў — ён прадугледжвае не толькі пэўныя перакананні, але і актыўныя дзеянні, такія як слуханне, распытанне, запамінанне гісторыяў і распаўсюд інфармацыі аб іх (Lackey 2022: 78).

Падвядзём вынікі.

Па-першае, Дж. Лакі прапануе новую катэгорыю рэпарацыйных чынаў — поруч з вядомымі і засведчанымі ў літаратуры палітычнымі, псіхалагічнымі і маральнымі рэпарацыямі яна настойвае на існаванні адметных эпістэмічных рэпарацыяў, якія вызначае як свядомую перадачу эпістэмічных дабротаў тым, хто быў эпістэмічна ўшкоджаны, і якія ажыццяўляюцца тымі, хто прызнае факт шкоды і разглядае такую перадачу як яе выпраўленне.

Па-другое, яна прыводзіць прыклады двух канкрэтных відаў эпістэмічных рэпарацыяў, узаемазвязаных з двума канцэптualiзаванымі ёю правамі: ведаць і быць знаным. Першае можна знайсці ў дзейных дакументах міжнароднага права, другое — уласная канцэптualiзная інавацыя Лакі — прадугледжвае, што ахвяры буйных правапарушэнняў мусяць быць выслуханымі і падтрыманымі ў якасці эпістэмічных аўтарытэтаў адносна перажытай імі несправдлівасці.

Нарэшце, па-трэцяе, увядзенне падобных правоў і звязаных з імі рэпарацыйных чынаў прадугледжвае, па меркаванні аўтаркі, некаторыя досыць значныя тэарэтычныя змены, якія варта ўнесці ў эпістэмалогію: адмаўленне ад тэмпаральнай лакальнасці патрабаванняў да рацыянальных перакананняў і пашырэнне яе канцэптualiзных прэтэнзіяў за межы вылучна індывідуальных ментальных станаў на некаторыя сацыяльныя дзеянні.

Можна з верагоднасцю меркаваць, што канцэпцыі эпістэмічных рэпарацыяў Дж. Лакі лёсавана напаткаць значны акадэмічны інтарэс і яна, падобна да тэорыі Міранды Фрыкер, знойдзе як сваю актыўную практычна-эмпірычную інструменталізацыю, так і далейшае тэарэтычнае ўдасканаленне. Падставай для такога нашага меркавання ёсць, па-першае, тое, што тэорыя Лакі закрывае досыць відавочную канцэптualiзна-прагматычную лакуну (калі ёсць эпістэмічная шкода, то мусяць быць і адпаведныя ёй выпраўленчыя чыны). Па-другое, падобную лакуну ўсвядоміла не адна толькі Лакі: у акадэмічнай літаратуры знаходзім шэраг аналагічных паняццяў, звязаных з тымі ж канцэптualiзаванымі патрэбамі: «эпістэмічнае паляпшэнне» (epistemic amelioration) Бена Альмасі (Almassi 2018), «эпістэмічныя выпраўленні» (epistemic amends) Сынхён Сон (Song 2021), «эпістэмічныя кампенсацыі» (epistemic redress) Джорджа Хала (Hull 2022).

Нарэшце, нягледзячы на тое, што абодва разгляданыя намі артыкулы былі апублікаваны досыць нядаўна (2022 і 2025 гг.), уведзенае ў іх паняцце эпістэмічных рэпарацыяў знаходзім задзейнічаным у цэлым шэрагу свежых тэкстаў, звязаных з дэкаланізацыйнай і феміністычнай тэорыяй, Black studies і з даследаваннямі калектыўнай памяці.

На жаль, памеры дадзенага агляду не дазваляюць прааналізаваць тут усе выпадкі выкарыстання паняцця (падобнай задачы мы плануем прысвяціць свае наступныя публікацыі). Спынімся на адным тэксце, які – хоць у ім і не выкарыстоўваецца паняцце «эпістэмічных рэпарацыяў» і не змяшчаецца спасылка на Дж. Лакі, – бадай, як ніякі іншы ілюструе думкі даследніцы. Кажам аб артыкуле Дар’і Цымбалюк (Tsymbalyuk 2023), дзе яна асэнсоўвае свой досвед даследніцы Украіны і даследніцы з Украіны – падчас поўнамаштабнай вайны.

Нітуючы дасведчаную самарэфлексію з паэтычнай жарснасцю тэксту, Цымбалюк апісвае ўласны досвед прадстаўніцы заходняга акадэмічнага свету, якая, нягледзячы на ўсе адпаведныя стылістычныя патрабаванні і навуковыя ўмоўнасці, не можа заставацца нейтральна-аб’ектыўным і бесстароннім эпістэмічным прадуцэнтам і замест таго, міжволі, дзеліцца адметнай ведай, якая паходзіць са спакутаванага цела, ад чалавека, які не можа не турбавацца лёсамі сваіх блізкіх і сваёй краіны. Вынікам ёсць не «прыгожыя» тэорыі з дакладнымі адказамі, але надзея на ўзнаўленне справядлівасці, якой вартыя жыцці, пражываныя тут і зараз. Цымбалюк піша аб тым, што разглядае казанае і пісанае аб Украіне як адметную форму плачу, як перадачу ведаў, якія паходзяць з жарсцяў целаў, якія прагнуць справядлівасці.

Цытаваная літаратура

- Almassi, B. (2018). Epistemic injustice and its amelioration: Toward restorative epistemic justice. *Social Philosophy Today* 34: 95–113.
- Fricker, M. (2009). *Epistemic injustice: power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.
- Hull, G. (2022). Epistemic redress. *Synthese* 200 (3): 201.
- Song, S. (2021). Denial of Japan’s military sexual slavery and responsibility for epistemic amends. *Social Epistemology* 35 (2): 160–172.
- Tsymbalyuk, D. (2023). What my body taught me about being a scholar of Ukraine and from Ukraine in times of Russia’s war of aggression. *Journal of International Relations and Development* 26 (4): 698–709.